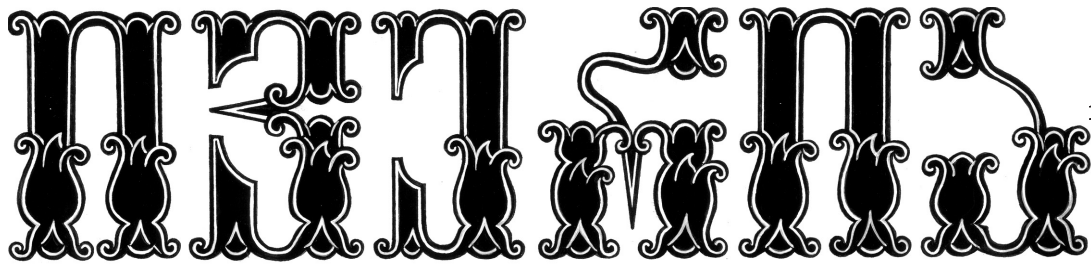

წელიწადი
პირველი

1408ლის
1877 წ.

საზოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი.

ფასი 1 ლარი

ბამოლის ხუთზაბათობით

ხელის მოწმარა: ტფილისს, „ივერიის“ რედაქციაში, მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოყვის სახლების წემოდ. №5 ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

<p>„ივერიის“ ფასი 1877 წელს. ათი თვისა, გაგზავნილ და გაუგზავნელად . . . 6 მან. — თითო ნომერი . . . . . — 15 კაპ.</p>	<p>თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შეამოკლებს დასაბეჭდათ გამოგზავნილ წერილებს. განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.</p>
--	---

სამკიბელო: I. ომის ამბები.—II. საქართველოს მატთანე — III. საზოლიტიკო მიმოხილვა—IV. ოსმალის საქართველო.—V. მგზავრის წერილები.—VI. გაზეთებიდან ამოკრეფილი ამბები.

მსურველთ შეუძლიანთ მოითხოვონ „ივერია“ პირველის ივლისიდან პირველს მომავალს იანვრამდე. ფასი ამ ექვსის თვისა ოთხი მანეთია.

ომის ამბები.

დენერალ ალხაზოვს მტერი მოკვს იქით გაუდევნია და ვალიზის იქითა ნაწილას დაბანაკებულა, ვუძის მალღობზედ. ომში ჩვენი ერთი კაცია მკვდარი და სამი დაჭრილი.

— 1 მკათათვეს ზოლკოვნიკი ეაზიბევი მუნა-ესტატედამ ჩურქესუსკენ გასულა თარეშად. ოსმალის დარაჯებს ჩურქესუს იქით დაუწევიათ ტეეში, სადაც ოსმალის ჯარი გამოჩენილა თავისის არტილერიით სამხედრო ხომალდის მფარველობის ქვეშ. მტერს ვერ გაუბედნია მდინარის აქეთა ნაწილას გადმოსვლა, და თოფების და ხარბახნების სროლის შემდეგ ჩვენი გუნდი ისევ ბანაკში დაბრუნებულა უსარალოდ.

— 3 მკათათვეს დენერალს ალხაზოვს თითქმის მთელი კოდორის მასრა გადუღანხავს და მდ. ომიკანამდე რომ მისულა უკანვე დაბრუნებულა და ამ ადგილებიდან სრულებით გაუდევნია მტერი. ჩვენი ერთი მკვდარია და ხუთი დაჭრილი. ოჩემჩირში დიდი მოძრაობაა თურმე ოსმალთა ხომალდებისა; ოთხი ახალი ხომალდი მოსულა თურმე კიდევ.

— 9 მკათათვეს ჩვენს ჯარს დაუჭერია გამაგრებული

სოფელი მერკულეი. მტერს 48 მკვდარი დარჩენია. გარდა ამისა ჩვენებს ბევრი იარაღი, ცხენი და სხვა გვარი ნივთიერი დარჩენია. ჩვენი ორი მკვდარია და დაჭრილთა შორის ერთი მილიციის აფიცერი და ორი ჯარისკაცი.

— დენერალ ლორის მელიქოვის მხედრობა ისევ ქურუქდარაში დგას.

მუსთარ-ფაშის ჯარი (40 ბატალიონი) ალაჯის მთაზედ არის დაბანაკებული, ვიზინკევისა და ქურ-ხანის შუა.

— არტანის გუნდისათვის ჯარი მიუმატებიათ.

— ოსმალის ჯარი ეურატის ხეობაში (ე. ი. ბაიახეთისაკენ) მატულობს თურმე. ეს ადგილი სრულებით აუოხრებიათ თურმე ოსმალებს. ქრისტეანები, რომელთაც ვერ მოუსწვრიათ ჩვენკენ გადმოსვლა, სრულებით ამოუხრციათ ოსმალებს.

— რუსებს ეაზანლისი (ბალკანის მთის იქით) აუღიათ და ფილიზოპოლისაკენ გასულან.

საქართველოს მატთანე

„ივერიის“ კორრესპონდენციები.

რაჭიდან. გულითადს მადლობას უძღვნის რაჭველები და მათ რიცხვში მეც, როგორც რაჭველი უ. გოგოლეეთელს, რომელმაც დაბეჭდა თავისი სტატიები „დროების“ წრევანდელს მე-19, 20, 55 და 56 №-ბში. მისმა ცოცხალმა და გონიერმა წერამ გააღვიძა მსწრაფლად ჩვენი ემაწვილები, აქამომდე მართლაც რომ ლეტარგიას მიცემულნი. რამოდენმა ხანმა ვაიარა მას აქეთ, რაც ხმას აღარ იღებდენ არც

ნიჭიერი „ჩხრეკია რაჭველი, არც „მრამაგელი“, არც სხვები. გოგოლეტელის სიტუვა მოხვდათ მკვანეთ გულის არა მარტო ჩვენს მწერლებს—ლიტერატორებს; იმან დაუთუთქა მეტისმეტად გული და დააკრეჭია სიბრანჯისგან კბილები აქაურს ბობოლაებსაც. მეტის-მეტად ეწეინათ უფ. ჯაყელის ქება მის ამხანაგებს მასთან ერთად სამსახურში მყოფთა, მაგრამ აქ უფ. გოგოლეტელის მეტის-მეტს ერთგულებას ის ვეღარ მოუსახრავს, რომ იდეალური ჰატიოსნება — ძალიან გასაჭიმავი საგანია; ამიტომ მოწირდაწირეებს, თუ კი ისურვებენ, შეუძლიანთ საკმაოდ გააქარწულონ ის შთაბეჭდილება, რომელიც გამოაქვს კაცს უფ. ჯაყელის ღირსებაების აწერიდამ. ეს კიდევ არაფერი, საქმე ის არი, რომ ტუეილსაც შესწამებენ. ათასი მანეთი, რომ ხვანჭკარის ბანკს ჰქონოდა, ესლა ექვსი ათასი მანეთის ალებ-მიცემობა ექმნებოდა. არც უფ. ჯაყელს, არც სხვას ვისმეს ე ს უ ლ ი ამხანაგობისათვის არ შეუწირავს. რაოდენათაც ჩვენ ვიცით, ამხანაგობამ დაიწყო თვისი მოქმედება შემოტანილის წილის ფულით, რომლის რაოდენობამ მიაწია სულ ცამეტ თუმნამდის (130 მან.) მარშან 13 ივნისს და წრეულს 1977 წლის 2-ს ივნისს საალებ-მიცემო თავნი მიაწევს 4,000 მანეთამდის. ამ ფულების რიცხვში ურევია 16 მაისს ალებული ვალად 1000 მან. ისიც უფ. ნანუკოვისაგან და არა ჯაყელისაგან და ცოტა ოდენი ამხანაგთა და გარემე ზირთაგან შემოტანილი სასარგებლოდ ფული (ვკლადი). ამით ეს მინდოდა მეტქვა, რომ უფ. გოგოლეტელს ეოველის მხრით გამოუძიებია და ამ მხრით არ ჰქონია, როგორც ეტეობა, რაჭის ცხოვრება გამოკვლეული. ვერ წარმოგვიდგენია, რატომ არ ჰსურვებია გაეგო და შეეტეო ამ ამხანაგობის ვითარებც, მით უმეტეს რომ თითონაც დიდს მნიშვნელობას აძლევს ამ ამხანაგობის რაჭაში დაარსებას; ურჩევს ეველას რომ ამ ბანკს ადევნონ უური, თვითონ კი არამც თუ უდევნებია, ეურიც არ უთხოვებია. სხვას კი ურჩევს....

რეჭველებმა ბევრჯელ გამოხთქვეს, რომ ჩვენ მაგალითს ვაძლევთ უწირატეს მნიშვნელობასაო. ბარაქიანის სიტუვის მსროლელები ბევრი ჰეავსთ, რასაკვირველია, საქმეს, მცოდნენიც, მაგრამ უკანასკნელი თუ თავის ცოდნას საქმეში არ გამოიყენებენ ხალხის ჰატივს ვერ მოიპოვებენ. მეტად მომწონს და მგონია ბევრს სხვა რაჭველსაც მოეწონება, ის ადგილი უფ. გოგოლეტელის კორრესპონდენციებისა, სადაც ის გულწრფელობით

და სამართლიანად ამხელს აქაურ ადმინისტრაციის უმოძრაობას, უქმობას. რაჭველები მართლაც ხშირათ მაკვირვებენ მე—ზოგიერთ საქმეში, მაგ. დლიურის საზღოს მოპოებაში, ვისიმე ზირის ბრძანების მოხდობილების შესრულების დროს, და მუშაობაში ისინი იჩენენ შესანიშნავ მხნეობას და სისწრაფეს; ზოგჯერ კი ღმერთმა დაიფაროს, ისინი წარმოგვიდგენენ სრულიად წინააღმდეგს ზემო ნათქვამისას: იმათ ეკარგებათ, არამც თუ მხნეობა, არამც თუ გულგრილად ეკიდებიან საქმეს, არამედ სრულ იდიოტებათ მოგვანხვენებენ თავსა ხოლმე, მაგალითად, საზოგადო საქმეში მონაწილეობის მიღების დროს. რაც გინდა კარგი საზოგადო საქმე დაიწუოს კაცმა, ეველა ერთბამათ მოგუევა, მაგრამ ნუ მოყლით, თითონ მოიფიქრონ, ან სხვის მოფიქრებული და მოგონილი გაარჩიონ, დაუკვირდენ, შეისწავლონ, ან, ერთის სიტყვით, თავისი აზრი გაურიონ. ან სულ ერთბამათ გეტევიან უარს და შენს წინადადებას არ მიიღებენ; ეს ნიშნავს იმას, რომ სახდო კაცად არ გიცნეს; ან თუ არა და, თუ სახდო ხარ, როგორც ზემოთ ვთქვი, ზირ-და-ზირ მოგენდობიან და რასაც ურჩევ მოგუევიან. სახდო მოთავენი ხალხისა ჩვენ თითქმის არ გვეგულებიან. სად ვეძიოთ ამის მიზეზი? ჩემის აზრით ამის მიზეზი უნდა ვეძიოთ ჩვენის რაჭველების ეკონომიურ მდგომარეობაში, მის მიმართულებაში. ჩვენს რაჭველს სისხლსა და ხორცში აქვს გამჯდარი, ფიქრი მარტო თავისთავსედ; თუ რაჭველმა თავისი თავი და თავისი ოჯახის მოთხოვნილება დააკმაყოფილა, თვითონ გაძლა და ცოლ-შვილი გაძლდა, — იგი სხვა რისამე ფიქრისათვის თავს აღარ იტკენ. არის სადმე უმაღლესი რამ წინ წასვლისათვის, საზოგადობრივის და ხნეობითის წარმატებისათვის, იგი იმას აღარ დაემებს. მაგრამ რაჭველები განა ამაში არიან კი გასამტეუნარნი? განა ამ უმაღლესის საგანთათვის და მათ წარმოდგენისათვისა საჭირო არ არის უფრო მაღალი სწავლა, გონების გახსნილობა, კაცის ცხოვრების ცოდნა და სხვანი? მეტევიან სასწავლებლები რას აკეთებენ? ამას მე თვითონაც ვკითხულობ? რისთვის უმრავლებენ საწყალს გლეხს კაცს, უიმისოთაც ურიცხვს გადასახანდს, თუ უკეთესის მეტოდის და ზროგრამმის შემოდებით, უკეთესის მასწავლებლების მოწვევითა არ დაავენებენ ხალხის სასწავლებლებს უფრო მაღალ ხარისხსედ ვიდრე, ესლა არი? „ჩხრეკია რაჭველმა“ დროების მე 42 №-ში სხვათა შორის გამოხთქვა თავისი აზრი

შკოლების შესახებ მწელია მას არ ეთანხმოს ის, ვინც კარგად იცის აქაურის სასწავლებლების ვითარება. მეც მასწავლოთ მინდა ვიკითხო: ვისი ბრალია, რომ შკოლებში წარმატებას ვერა ვწაულობთ, მამების თუ მასწავლებლების? ამის ზახუნად ამბობს „ჩხრეკია რაჭველი“ ამბობს, მამები აბრალევენ მასწავლებლებსაო, მასწავლებლები კი მამებსაო და თვითონ კი ამართლებს მამებსა.

მის შესახებ, რომ საზოგადოთ სწავლა რაჭის სასწავლებლებში არ ვარგა უფ. ჩხრეკია რაჭველი მართალს ამბობს, მაგრამ რომ მიზეზი მარტო მასწავლებლის უვარგისობა იყოს, არა მწამს. თამამად შემოდლიან ვჰსთქვა, რომ შკოლის აკარგვიანობას სხვა უმთავრესი მიზეზი აქვს, რა ჰქნან მამებმა თუ ბაძვეებს კარგი მასწავლებელი არა ჰქვართ? მაგრამ იმავე დროს რა ჰქნას მასწავლებელმაც, თუ ის არის მოკლებული ეოველივეს, რაც შეადგენს უშირველესს საჭიროებას კაცისას. მე თვითონ შევესწარი ერთს მასწავლებელს რაჭაში, რომელიც ერთგულად, მისდევს თავის საქმეს და კიდევ კარგად ესმის, როცა იგი სჩიოდა მიროვის ზოსრედნიკთან იანვრის „ტრეტისა“ ჯამაგირი არ მოუკრეფიათო, უბძანეთ დამაკმაყოფილონო. ჩემის აზრით, ვინც დაარსა შკოლები და კისრად იდო მათსედ მზრუნველობა იმათ უნდა წარმოედგინათ ნათლად, რომ 200 ანუ 300 კვამლს გლენს, უიმისოთაც ეოველგვარის გადასახადით დატვირთულს, არ შეემლო დაეკმაყოფილებისა უკიდურესი საჭიროება, თუ გინდ ერთის მასწავლებლისა მთავრობის დაუნძარებლად ნივთიერების მხრითა. მასწავლებლისათვის რომ რივიანი ჯამაგირი იყოს დანიშნული, რივიანად ნასწავლებიც დადგებიან მასწავლებლებად და სწავლაც სხვა გვარი იქნება თავისის შედევებით, ხალხსაც ასე აღარ გაუტყდებოდა გული და არ დაეკარგებოდა სასოება, როგორც ესლა აქვს დაკარგული,—არც ის ემაწვილ კაცნი რაჭველნი გავვიდგებოდნენ ასე შორს, რომლებსედაც სწერდა უფ. გოგოლეოელი. ვინ შესწამებს ჩვენს განათლებულს რაჭველებს, რომ თუ იგივე ჯამაგირები ექნებათ, თიანეთში, რუსეთში და სხვაგან სამსახურს, თავის სამშობლოში არ ერჩიოთ სამსახური? ნუ თუ ეს მოუხერხებელია, ნუ თუ ამ საგანს არ შემოეფლება არას მხრით?

აი აზრი გამოთქმული ჩემგან რაჭველებთან, თუ მართებლობასთან, მასსედ თუ რა დონე უნდა იხმარონ რომ სასწავლებელთა განკარგულება შესაძლო იყოს:

1) სოფლის შკოლის მასწავლებელს სამსახური სახელმწიფო სამსახურში უნდა ჩათვალოს ისე, როგორც ქალაქის დაწვებითის შკოლის მასწავლებელთ ეთველებათ; 2) სოფლის შკოლის მასწავლებელთ უნდა დაუნძინონ ჯამაგირი თვეობით ხაზინილამ, იმდენი რომ უმთავრესი საჭიროება მაინც დააკმაყოფილოს. თუ ეს მწელიად ასასრულებელია, ეს-მაინც-ვიმუამდგომლოთ, რომ საზოგადო რიცხვი სასწავლებლებისა შემცირდეს: ისა ჰსჯობია ერთი იყოს და კარგი, ვიდრე ათი და უვარგი. რაჭას, მაგ., ეოფა სამი ანუ ოთხი, თუ აღვილი მათის დაარსებისა იქნა რივიანად ამორჩეული. ის გარდასახადი, რომელსაც ესლა იხდიან და რომლითაც ბევრჯელ სარგებლობენ მამასახლისები, მოგროვდეს უესდის უფროსის მიერ ერთხელვე გამოანგარიშებულის ზომით *) ეს ფული იგზავნებოდეს ხაზინაში თავნის შესადგენად ზემო მოევიანილის საქმისათვის და შემდგომ შტატების დამტკიცებისა მიედეს „კრედიტი“ თითოეულს სასწავლებელს, იმ ზომით რამდენიც იქნება შკოლისათვის საჭირო და წინათვე გადაწვეტილი. სწავლის სქემა (ზროვრამმა) ან ის, თუ ორ კლასიანი აჯობებს, თუ უფრო სხვა ნაირი სასწავლებელი,—ეს იმისთანა საგანია, რომელიც უნდა შემუშავდეს ზედაგოგებისაგან, და ეოველ შემთხვევაში კორრესპონდენციასი ვრცლად მასსედ სჯა იქონიოს, ანუ გამოსთქვას კაცმა, შეუძლებელია. ეოველს ამასედ თუ დავითანახმეთ მთავრობა, მაშინ მასწავლებელს ჯამაგირი შეიძლება დაენიშნოს 300 – 600 მანეთამდე. სახლები სასწავლებლისთვის რაჭველებს მშენიერები აქვთ; შკოლის „ტორაჟი“ მასწავლებლის მოსამსახურეთაც გამოდგება ასე, რომ ამითი და ნივთიერათაც მასწავლებელი იქნება დაეკმაყოფილებული. აი მაშინ ჩვენ მოგვმართვენ საქაოდ, დაბევრი კარგათაც, მომხადებული ემაწვილი კაცები. მათში არჩევანი შეიძლება, მაშასადამე მასწავლებლები სულ სხვა გვარი გვეოლებიან და სწავლაც კარგათ წავა. ნამეოფი ექნება. გლენსაც ეშველება საეოველთაოდ. ამათ მოევიანობათ ჩივილის მიზეზი. უმეტესის ხალისით და გულმტკიუნეულობით გლენი ხელს მოჰკიდებს შკოლის საქმეს. ესლანდელი შემავიწროებელი გადასახადი, მაშინ საჭიროებისა

*) ბატეცკულს კორრესპონდენტს ამაში ეკრ კეთანხმებიო: სწავლა და სწავლის მოწყობა, სოფლად მაინც, თეით-მმართველობის საგანაო. პოლიციის ტარეკა ამაში თუ არ ენებას, სატეტებლობას არ მოიგანს.

მებრ კიდევ რომ გადაიდგეს. მაინც ისე არ შეაწუხებს, მისთვის რომ ნამყოფს დაინახვენ.

გლეხებისგან ჩივილი სწავლის დავარდნაზე მარტო ჩვენში კი არ არი. ჩივილი ისმის უოველის მხრით, აი რასა სწერს ვილან უცნობი დროების მე 41 №-ში „ცხრა წლის განმავლობაში შეიტეოხალხმა კარგათ ნამყოფი ახალი სასამართლოებისა; უეურა მოთმინებით შკოლის საქმეს თითქმის ექვსი წელი. თავის მხრით არა დაუხოვავს რა შკოლების საკეთილდღეოთ, მაგრამ ამ შკოლების ნამყოფი არსად სჩანს. ხალხს გაუგრილდა გული შკოლებზე. ზოგიერთ ადგილას მოთმინებიდამ გამოსულმა საზოგადოებამ შეადგინა კიდევ განხილება, რომ მათ არ სურთ შკოლა, არც ფულს შეკრებენ მასწავლებლისათვის.“ კიდევ აი ის სიტყვები, რომელნიც მას გაუგონია ხშირად გლეხ-კაცისაგან: „არ გვინდა შკოლები, არავითარი სარგებლობა არ გამოდის ტეუილად გველუშება ფულები, მხოლოდ მასწავლებელი იკვებება და სხვა არაფერი.“ – უცნობი კორრესპონდენტი ხედავს ამისთანა სამწუხარო მოვლენის მიზეზს, მარტო მასწავლებლების უვარგისობაში კი არა, თვით შრომის ნაკლებობაში. იგი იმ აზრს ადგება რომ ქართულს ენას არ უჭირავს სასწავლებლებში ზირველი ადგილი; რომ უცხო ენაზე სწავლა ზატარობისას, ნამეტნავად ზირველ დაწესებითი, გონებას უხმობს ბავშვებსა სწორეთ ამასვე ვხედავთ დღეს რაჭის სახალხო შკოლებშიაც თუ მართებლობამ ეურადლება არ მიაქცია ამ მოვლენას, სულ მალე მოვესწრებით იმ დროს, როცა შკოლები გაუქმდებიან. თუ ამას იტყვიან, რატომ გლეხები არ აცხადებენ თავის სურვილს ამასვე ზასუხი ადვილია. ზოგჯერ ეს უნდა დავაბრალოთ, შორაჰანში არ იყოს, მამასახლისებს, რომელთაც ნაბმანები აქვთ ხოლმე, არ მოახწიოს ამ გვარმა ხმებმა ჩემამდის, თორემ ულვაშისგან გავცლიო; ან ეს უნდა მივაწეროთ ჩვენის ხალხის გონების სიზანტეს, ან ცხოვრებაში ერთხელვე მიღებულ ხერხსა. რომელიც ასწერა დროების მე 19, 20, 85 და 86 მჭერმეტყველებით გოგოლეეთელმა და 1874 წლის მე 37 №-ში ჩხრეკია რაჭველმა. მე ვამბობ ნამეტან თავდაბლობაზე, რომელიც ხან და ხან ეთანასწორება თავის დამცირებას და რაჭველის გლეხის ხსენებასთან განუშორებელია. რაჭველნო! როდის იქნება ის ნეტარი დრო როდესაც ეს გონებითი ტანჯვა და დამახინჯება—

ჩვენის გლეხების ზატარა შეილებისა აგვიცლდეს? როდის ველირსებით რიგინად მომზადებულს ზედაგოვებს? როდის იქნება რომ გოგოლეეთელის და მისი ამხანაგების დღადების მაგიერ გამოვიდენ ასპარესზე იმისთანა გვამები, რომელთაც შეიძლონ საქმით დამტკიცება, რომ ხალხის სამსახური სურთ, რომ ხალხის ერთგულნი შვილნი არიან?

გოგოლეეთლის მეზობელი.

— რაჭიდან იგივე კორრესპონდენტი იწერება: „რაჭაში ამ მაისის დამლევის და ივნისის ზირველს რიცხვებში მშვენიერი ამინდებია. მოსავალს მოველით მეტად კარგს. ზური შემოსულია, თითქმის კალიას მეტი არას გვემინია, ეს კი ძვირი სტუმარი განლაგვს ჩვენში. ღვინოც უნდა მოვიდეს, ვვავილობა გაათავა საუკეთესო უურძენმა კარგს მოწმენდილ დამეებში და ცხელ დღეებში და ეს ცოტა არ არი მამულებისთვის: სიმინდის თოხნა გაუჭირდათ, მაგრამ ექვს ივნისს და შეიღს დამე სულ სწვიმდა და მიწა გალბა. ეხლა დარები გვეჭირება. რომ ომის ამბები არ გვაწუხებდეს. არ გვიძფოთებდეს მეუდრო ცხოვრებას, ამ წელიწადზე უფრო სანატრელი და სასიხარულო არა გვექნება რა.

— ქუთაისიდან: „როგორც მოგესწინებათ, ქ. ქუთაისი ზემო იმერეთის ღვინით რჩებოდა. ამიტომ გასაკვირველი არ არის, რომ ქუთათელნი ძლიერ განარბებულნი არიან, როდესაც ზემო იმერეთში კარგს ღვინის მოსავალს მოელიან და მძიმედ თავ-ჩაღუნულნი, სახე მოხუშულნი დადიან, როდესაც ღვინის მოსავალი გლახა იმედს იძლევა. სწორეთ ამ უკანასკნელს ეოფაში არიან ახლა ქუთათელნი, რადგანაც შეიტყვეს, რომ ზემო-მხარები (ასე უწოდებენ ზემო-იმერეთს) ამ ხანათვე ნაცარი გაჰჩენია ბახუსის ხეხილს, — ვაჰსა...“

„განარბებულნი არიან მხოლოდ იგინი, რომელნიც კარგს მოსავალს ელიან. არიან იმისთანა ბედნიერნი, რომ ვაზი, ეოველგან წამხდარი, მხოლოდ მათს ალაგში, მარტო მათს ალაგში რადაც უხენაერის ნებით გადარჩენილია...— მაგრამ მათი რიცხვი წვეთია უკიანეში“—

— კახეთიდან ვაზის სხეულების შესახებ ცუდი ამბები მოდის, რომ ამ გვაღვევებზე ნაცარი ეველგან გამოჩნდაო და ნამეტნავად ალაზნის მარჯვენა

მხარეზედაო. ეგღა უნდოდათ საწუალს კახელებს; რაც სეტყვამ დააკლო იმას ნანდარი შეუსრულებს.

გორი, 7 ივნისს 1877 წ. — „ივერიის“ მკითხველებს თუმცა არ აკლიათ გორის ამბები, მაგრამ მეც მინდა გავაგებინო იმათ ერთი ძველ-ახალი ამბავი. თუმცა წარსული საქმეა, მაგრამ უურადღების ღირსი კია აწმდგომისთვის, იმიტომ-რომ იგი გვაჩვენებს, თუ რამდენად კეთილსინდისიანები იყვნენ ზოგიერთი ჩვენის გორის ქალაქის დეპუტატები. ეს ამბავი მდგომარეობს იმაში, რომ გორში მცხოვრებელს, უკვე გარდაცვალებულს, ისაია ტერდავითოვს ჰქონდა გორში ქვეთიკირის სახლები, რომელიც მის წინაპართაგან უშლანთ იყო ამენებული, ასე რომ ქუჩის ზირზედ კედელი გოჯამდე გამოწეული იყო. ხსენებულმა ტერ-დავითოვმა მოინდომა იმ ძველ შენობაზედ მეორე სართულის მოდგმა. დაიწყო თუ არა შენობა, გორის ქალაქის დეპუტატებმა, შენობა დაუეყნეს და გამოუცხადეს, რომ არსიტექტორისგან ნათქვამი გვაქვსო, რომ ვისი შენობაც ქუჩის გარედ გამოწეული იქოს, სულ უნდა დაიქცეს და ზღანზედ ამენდესო. თქვენს მტერს მოსწედეს წელი, როგორც ტერ-დავითოვს მოსწედა! მაშინვე შენობა შეაყენა, — რა იცის, თუ დეპუტატებს რა განზრახვა აქვსთ! ბევრი იფიქრა და ეცადა სახლების ამენებას მაგრამ ვერას ვზით ვერ მოახერხა. მაშინ საწუალმან ისევ ამჯობინა ამ დეპუტატებს მიჰმართოს. დეპუტატებმა ასრე სასტიკად იმიტომ შეუტყეს გაჭირებულს კაცსა, რომ ფულები ასწაზონ როგორმე, მიზეზს ეძებდნენ როგორ დასტეონ და მალეც იპოვეს. უთხრეს დეპუტატებმა ტერ-დავითოვს: თუ გინდა შენ სახლები ააშენო ეს თხოვნა შეგვისრუდე, ისაი იაკულის! ხომ იცი გორი ღარიბი ქალაქია, იმოდენა შემოსავალი არა აქვს რომ ღამე ასანთები ფარნები გამართოს. შენ როგორც უძვილო კაცმა და, ღმერთმა მოგცეს, შეძლებულმაც, ერთი ორმოცი თუმანი შეჭსწირე გორს, რომ ფარნები გაუმართოთ, რომლითაც ჩვენს დაგვაჯალე და ქალაქსაც და რაც კარგი კაცობის სახელი დაგრჩება ის სხვა არის. ოღონდ ესა ჰქმენ და ჩვენ ვჰსთხოვთ არსიტექტორს, რომ აღარ დაგაქცევინოს მთლათ შენობა. რა ჰქნას ტერ-დავითოვმა, ამოდენა შენობა რომ დაუქციონ, ხომ დაიღუპა! მოატეუეს ტერ-დავითოვი და გამოართვეს

400 მანეთი ღამე ფარნების ასანთებად და ნება უბოძეს სახლები თავის სურვილზედ გაეკეთებინა, და მართლაც გააკეთა კიდევ. დეპუტატებმა რა ეს ფული მიიღეს, მაშინვე ვითომ საქმე დაიწეეს, ათი მუხის სვეტები გამართეს სხვა და სხვა ადგილას, ღირებული, სულ ბევრი ჩავაგდოთ წმინდა სინიდილით, ოც მანეთად, სვეტებზედ ფარნებიც გამართეს, ესეც ღირებული სამოც-და-ხუთ მანეთად, კიდევაც აანთეს ორ ღამეს, ისიც ეველეჯან არა, მარტო იქ სადაც ზოლიცაა უეურებდა. შემდეგ ამისა კი თავი დაანებეს, სვეტები ზოგი ვიღაცამ დაგლიჯა და ზოგი ისევ აკუნტია აქა იქა. ფარნებიც აქეთ იქით წაიღეს გარდა ამ 400 მანეთისა, სხვა რა ხარჯიც გამოიყვანეს ფოტოგენისა, ფარნების, მომვლელისა, მოჯამაგირის, საქალაქო გასავალის ანგარისში ჰსწერდნენ, ისე ვითომც ფარნები მუდმივ ნთებულა გორში და ვითომც იმაზედ იხარჯებოდა. თქვენი ცოდო მქონდეს და იმ დეპუტატებისა, მაგრამ შევცდი, იმ დეპუტატებს რა ცოდო აქვთ, ქრისტეს ნათლულები არიან... ლაზარაკს გაუვბი... მე ამას ვიტყვი: როგორათაც ტფილისში ანთებული ფარნების სინათლეს გორში არ გაუნათებია, ისე აქაურს ფარნებსა. რაც გორში ერთხელ არ აინთო, მას აქეთ ჩვენ ფარნები აღარ გვინახამს ანთებული გორის ქუჩებში. მე ეს ძველი ამბავი იმიტომ მოვიყვანე რომ ზოგიერთი კორრესპონდენტები სწერენ სხვა და სხვა გაზეთებში გორის უფარნაობას, და ისე გამოჰყავთ ვითომც გორის ქალაქის სამმართველო იქოს ამაში დამნაშავე. სამმართველომ რა ჰქნას, იმას რა დანაშაული მიუძღვის, ჯერ ერთი წელიწადი არცკია აქ სამართველო დაარსდა და ოთხათ ხომ ვერ გაიჭრება? განა ადვილია იმ დეპუტატების აწევილ დაწევილის საქმების წესში მოყვანა? აქაურ სამართველოს ჯერ საქმეები არც კი ჩაუბარებია სრულათ, რომ საქმე თავის წრეზედ დააყენოს. ეხლა გორის სამართველო ძალიან სცდილობს და საშუალებასაც ეძებს ქალაქის განათებისას.

ა. თ.

მცხეთიდან — ამ თვის ხუთს შუადღის უკან სამ საათზე, სოფ. მცხეთას მოხდა სამწუხარო ამბავი. თ. კ. გედევანიშვილის ოთხი ჰატარა შვილები, ორი ქალი და ორი ვაჟი, უფროსი ქალი თორმეტი წლის და

მეორეც მისი მომდევნო, წაუგვანია თავიანთ ნათესავ გასთხოვარ ქალს მტკვარში საბანაოთ. ეს ამათი ნათესავი ქალი შესულა იქვე წელის ჰირას საბანაოთ და ეს ორი გედევანოვის ქალებიც თან შეუგვანია. ამ დროს ამ ბავშვების დედას გაუგია, რომ მისი ჰატარა შვილები მათმა ნათესავმა ქალმა წაიგვანა საბანაოთ, და მაშინვე გოგო დაუდევნებია, რომ შვილები არსად დამეხრჩხნო. მაგრამ გოგო რომ მისულა წელის ჰირას, თურმე სამი ქალი—ორი გედევანოვისა და ერთი მათი ნათესავი, წყალს მიაქვს დასახრჩობათ. ესენი რომ ნახა იხრჩობდნენ, გოგოც თურმე მივიდა საშველებლად და ისიც კი წყალმა წაიღო. ორი ჰაწაწა გედევანოვის ვაჟებიც თურმე მირბიან მისაშველებლად, და ერთმა დედა-კაცმა შეიკავა ეს ბავშვები, თორემ ესენიც ჩაცვიოდნენ წყალში, და მათი გადარჩენა ღმერთმა იცოდა. ეს უბედურება თურმე მტკვრის გაღმა რკინის გზის ბუდკის ეარაულმა დაინახა და ევირის საშინელის ხმით: თუ უშველეთ ოთხი სული იხრჩობა. მერე როგორც იყო სოფელმა გაიგო და ერთი მათგანი თათარაშვილია, ისე ტანისამოსიანათ შევარდა წყალში და იმანაც დაიწყო ევირილი: მიშველეთ თორემ მეც დავიხრჩობიო. მერე სხვებიც მიეშველნენ და სამი გულწასულები გამოიგვანეს, ასე რომ იმათ არავითარი სიცოცხლის ნიშანი არა ჰქონდათ. თურმე ერთიცა ეოფილა წყალში და იმათ კი ვერა გაიგეს რა. მხოლოდ დედა რომ ჩამოვიდა, იმან დაიკვილა საშინელის ხმით: ვაიმე ჩემი ნუცა აღარ არისო. ბევრი ეძებეს ის თორმეტი წლის ბავშვი, მაგრამ ვერ იპოვეს. ის სამი კი მთელი დღე მღივს მოაბრუნეს, მაგრამ ძრეულ შემინებულები არიან, ასე რომ იმათი მოჩენა საუჭკოა. დედა მათიც ძრეულ ავით არის.

საპოლიტიკო მიმოხილვა

ფვრილი აზვავი. — გაზეთის **Independance Belge**-ს ჰარიეელი კორრესპონდენტი ამ გვარად ჰხატავს საფრანკეთის მონარხიულ მდგომარეობას: „კოალიციას (ე. ი. მონარხიელთა ზავს) სწორედ ის დაეპართა, რაც აუცილებლად უნდა დამართოდა, სამი დასი წარემართა ხელი-ხელს გაერილი ბროლჰისა და ფურტუს წინამძღობლობით. ამათ დარწმუნეს იგინი, რომ საქმე მხოლოდ რევოლიუციის დამარცხებაში მდგომარეობსო. მაგრამ ესლან, როდესაც გზა

გაიარეს და მტერს მიუახლოვდნენ, ერთმანერთს ეუბნებიან: ჩვენ კარგად ვხედავთ მტერს, მაგრამ ვიდრე დავიპურობთ მას, საჭიროა ერთიერმანეთს წინაღვე მოველანაპარაკეთო დავლა როგორ გავიყოთო. ესლან მონარხიელნი წინ ფეხის წადგმასხედან უარს არიან, ვიდრე მთავრობა არ გამოგვიცხადებს თავის აზრს დავლის გაყოფის შესახებო. რადგანაც მთავრობა ამის შესახებ არავითარს მტკიცე გარდაწვევტილებას არ აღიარებს, მონარხიელნი ამღვრეულნი არიან. სამის მონარხიელის დასისაგან თითოეული დასი მხოლოდ თავის საკუთარს სარგებლობასა ეძებს და თუნდა ორი დანარჩენი დასიც წინ მტრად დაუხვდეს, მაინც საკუთარის სარგებლობისათვის ბრძოლას არ მოერიდება.

ბონაპარტიელებმა ამ გვარად გაშალეს თავისი დროშა და ცდილობენ აგები როგორმე სხვებს დაასწრონ და უკეთესი ადგილი დააჭვინონ თავის რაზმს ბრძოლაშია. ლეგიტიმისტებმაც მოითხოვეს მეუდრო ადგილები. მაგრამ მოუცდათ და ამიტომ კონსტიტუციის მონარხიის კაცებს (ე. ი. ორლეანისტებს) მოსთხოვეს შემწეობა.

ერთის სიტყვით, დარჩა მხოლოდ ორი მებრძოლე დასი, თავ-თავის კერძ სარგებლობის მიმდევარი ორთა მოთავის წინამძღობლობით: ბროლჰი ორლეანისტების და ფურტუ ბონაპარტიელთა მხრითა.“

— დეპუტატთა ჰალატი რომ დაიძალა, რესპუბლიკელებმა, როგორც მოგესხენებათ, დაარსეს ცალკე კომიტეტი, რომელმაც თვალეური უნდა აღვენოს მთავრობის ქცევასა და ეოველი მისი უკანონო მოქმედება უეურადღებოდ არ დაავდოს. ეს კომიტეტი გამოჩენილთა იურისტებისაგან არის შემდგარი. ამას წინად ამ კომიტეტმა გამოაცხადა თავისი აზრი შესახებ მთავრობის განკარგულებისა, რომლისაგამაც მთავრობამ ხელი შეუძალა ჟურნალ-გაზეთების ცალკე ნომრობით გაუიღვასა. კომიტეტი ამტკიცებს, რომ მთავრობას არა ვითარი კანონიერი უფლება არა აქვსო აუკრძალოს გაზეთების გამეიდველს იმ გაზეთების გაუიღვა, რომელნიც ნება დართულნი არიან კანონის მიერ. იმ ჟურნალ-გაზეთების გამომცემელთ, რომელთა წინამძღვე ამ გვარ საშუალებას იხმარს მთავრობა, შეუძლიანთ იჩივლონ სასამართლოში და მთავრობას ზარალი ახლვევინონო.

ამ გვარს გამოჩენილთა იურისტების აზრს ძალიან შეუწუხებია თურმე სამინისტრო, მით უფრო, რომ მის მომხრეთა შორის ვერ მოიპოვება გამოჩენილი იურისტი, რომელსაც შეეძლოს შემოხსენებულის აზრის დარღვევა. იმედია, რომ ჩქარა საფრანგეთის სასამართლოში ბევრი ჩივილი შევა ჰრეფექტებზედ, რომელნიც, როგორც მოგეხსენებათ, განუსაზღვრელად სდევნიდნენ რესპუბლიკელ გაზეთებს.

– შვეიცარიაში მცხოვრებთა ფრანციელებს (ესენი იმ ელზასიელთაგანი არიან, რომელნიც არ დაჰმორჩილდნენ ჰრუსიელებს და საფრანგეთის გვარტომობას არ უღალატეს) დეპუტატია გაუგზავნათ გამბეტასთან და სახუქრად ოქროს საათი უძღვნიათ. გამბეტამ, რასაკვირველია, დიდი მადლობა გადაუხადა და სხვათა შორის სთქვა: „რადგან თქვენ ტიერის სახელი მოიხსენიეთ, იმ გამოჩენილის კაცის სახელი, რომელმაც დიდი ღვაწლი დასდვა თვის სამშობლოს, უნდა მოგახსენოთ, რომ იგი არა ეოფილა ისე ხადი და ჯანმრთელი, მისი ჭკუა-გონება ისე ნათელი და ძლიერი, როგორც ამ ჟამად არის.“

გამბეტა ეოველ შემთხვევით სარგებლობს, რომ ტიერი წამოაყენოს. ეს დიდი გონიერებაა გამბეტას მიერ. მაკ-მაგონს რომ სახელი დაუტედა საფრანგეთში, ეს ცხადია. ამ ჟამად გამბეტასავით სახელ გათქმული კაცი ძნელად თუ მოიპოვება საფრანგეთში, მაგრამ რესპუბლიკელებმა რომ გამბეტა წამოაყენონ მაკ-მაგონის მოცილეოთ, ევროპასაცა და თვით საფრანგეთის ზომიერ ჰირთაც ამით დააფრთხობენ, რადგანაც გამბეტას სახელი რადიკალების უფლებას მოასწავებსო. ამ გვარის შიშის გასაქრობად გამბეტა და მისი მომხრენი წამ და უწუმ ტიერის სახელს ახსენებენ. თუმცა გამბეტას ვერაფერი სივარული მიუძღვის ტიერისადმი, მაგრამ დროთა მოთხოვნილება იმ გვარია, რესპუბლიკა იმისთანა განსაცდელშია, რომ რესპუბლიკელთ ისევ ტიერი ურჩევნიათ, ვიდრე აწინდელი მთავრობა, რომელის გამარჯვება თვით რესპუბლიკის დარღვევას მოასწავებს.

– სერბიის სკუპტინამ მილანის სიტუვასედ ჰასუსნი მიუგო, და ამ ჰასუსნი მადლობა და თანაგრძნობა გამოუცხადა. ეს გარემოება ბევრს იმედს იძლევა, რომ სერბია ომში მონაწილეობას არ მიიღებს, რადგანაც სკუპტინამ იგივე აზრი აღიარა ნეიტრალიტეტის

შესახებ, როგორც მილანმა. მაგრამ სკუპტინის ერთმა ნაწილმა დიდი წინააღმდეგობა გამოიჩინა ამ გვარის მიდრეკილების შესახებ და ოცდათერთმეტი კაცი დეპუტატობიდან გამოვიდა. სკუპტინამ მიიღო მათი სამსახურიდან გამოსვლის თხოვნა და რადგანაც მათი რიცხვი იმდენად შეამცირებს სკუპტინის წევრთა რიცხვს, რომ საქმის წარმოება აღარ შეუძლიან, ამიტომ ახალი არჩევანი დაინიშნა.

ეს გარემოება ცხადათ გვიხვეებს, რომ ამ ჟამად სერბიაში ომიანობის მომხრე ჰირნი ბლომად მოიპოვებიან.

– ერთი ინგლისური გაზეთი ამბობს, რომ ამ მოკლე ხანში ლონდონს ერთი ავსტრიელი დიპლომატი უნდა მოვიდესო, რომელიც განკუთვნილი იქნება ინგლისის მთავრობასთან მოსალაპარაკებლად. გარდა ამისა ვენაში ლაპარაკობენ ვითომ გრაფ ანდრაშს და ინგლისის ელჩს ერთი-ერთმანეთის შორის ჰირობა დაუდვიათ საერთო მოქმედებისათვის. მაგრამ ერთი ავსტრიელი აფიციალური გაზეთი ამბობს, რომ არავითარი ხელშეკრულება ამ სახისა არა სუფევსო; ინგლისსა და ავსტრიას მხოლოდ ერთგვარი ინტერესები აქვსთ და ამიტომ იმულებულნი არიან ერთგვარი საშუალება იმპრონო მათთა დასაცვლად.

– ლონდონიდან ერთს ნემცერს გაზეთში იწერებიან, რომ ინგლისის ელჩი სპარსეთის წინაშე ცდილობსო შაჰისა და ხონთქრის შორის ზავი ჩამოაგდოსო. ინგლისი ფულს დაჰპირებიაო შაჰს, ოღონდ ჯარი მიაშვეფე ხონთქარსაო. მაგრამ ამბობენო, რომ ეველა ეს ინგლისის მეცადინეობა ფუჭად ჩაივლისო, რადგანაც ჰკონიათ, რომ რუსეთსა და სპარსეთს ჰირობა დიდი ხანია შეუკრავთ კიდევანო.

– გაზეთს „Estafette“-ს ჰეტერბურდიდან სწერენ, ვითომ რუსეთს ავსტრიის საზღვარზედ 200,000 ჯარის კაცი გაჰყავსო.

– ინგლისის გაზეთს Standard-ს შეძვეგი დეჰემა მოსვლია სტამბოლიდან: „ამ დღეებში ხონთქარი აჰირობს ჰასუსნის გამოცემას იმ ჰროკლამაციასზედ რომელიც ხელმწიფე იმპერატორმა გამოცხადებულა ბოლგარიელთათვის. ამ ჰასუსნი, რომელიც ძალიან ზომიერ სიტუვებით არის შედგენილი, ხონთქარი სხვათა შორის იხსენიებს იმ უბედურებას, რომელმაც ჩავარდნილია ეველა, ვინც კი მინდობია რუსეთს. გარდაამისა ხონთქარი ამბობს, რომ რუსეთი ვერ

მიანიჭებს ბოლგარიელებს თავისუფლებასაო, რადგანაც ამ თავისუფლებას თვითონ მოკლებულიაო. სადაც კი რუსეთი გარეულაო, ეველგან მხოლოდ განადგურების კვალი დაუგდიაო.

– ერთი ნემენცური გაზეთი ამბობს, რომ ეგვიპტის ხედიფი დაჰპირებია ხონთქარს 20,000 ჯარის კაცს.

– საფრანგეთის გაზეთები ამბობენ, რომ ნახალეონ III შვილს არჩევანის წინა დღეს მანიფესტის გამოცემას აპირებს, რომლითაც გამოუცხადებს ხალხს, რომ იგი თავის უფლების მოპოვებას 1880 წლამდე გულშია არ გაიტარებს.

– ინგლისური გაზეთი Daily Telegraph ამბობს თუმცე, რომ მთავრობას გადაუწყვეტიაო ეხლავე დაიჭიროს გალიზპოლის ნახევარი კუნძული (დარდანელის სრუტე მდებარებს მცირე აზიისა და გალიზპოლის ნახევარკუნძულის შორის).

– აბდულ-ქერიმის მოადგილედ ევროპის ოსმალეთის მხედრობის მთავარ სარდლად მეჰმედ-ალი-ფაშა დაუნიშნავთ და დუნაიის მხედრობის სარდლად, ეუბ-ფაშის მაგივრად, ოსმან-ფაშა.

– 4 მკათათვეს ბოსნიელთა და ოსმალეთის ჯარის შორის ბრძოლა გამართულა. ბოსნიელებს გაუძარჯვნიათ.

– ინგლისის გარეშე საქმეთა მინისტრს ლორდს დერბის ჰალატში სიტყვა წარმოუთქვამს ინგლისის ზოლიკის შესახებ აღმოსავლეთის საქმეში. დიდი ხანია მთავრობამ აუწია ოსმალეთსაო, რომ თუ იგი უარ-ჰყოფს კონფერენციის წინადადებას, მას არავითარი იმედი არ უნდა ჰქონდეს ინგლისისაო. ამ ქამად ლონდონის კაბინეტს არავითარი მიზეზი არა აქვსო ამ გადაწყვეტილებას გადუდგესო. რაც შეეხება რუსეთსაო, მან საკმაოდ დაგვარწმუნაო, რომ ჩვენ ინტერესებს არ შეეხებაო. ამ გვარად ინგლისი იძულებული არ არისო ომში გაერიოსო. ამ გვარი ზოლიტიკა მთავრობას შეადლებინებსო გამოიზოგვოს ჩვენის ქვეყნის ღონე და მით უფრო მტკიცე და გავლენიანი მონაწილეობა მიიღოს მორიგებაზედ მოლაპარაკების დროსაო.

– ერთს ნემენცურს გაზეთში იწერებინან: „ოსმალეთის მთავრობამ ბრძოლის ველზე გაგზავნა მაჰმედ-ფაშა აბდულ-ქერიმის (ოსმალის მთავარ-სარდალი ევროპაში) სასჯელში მისაცემად. ემინანთ მთავარ სარდალმა წინააღმდეგობა არ გამოიჩინოს. როგორც ისმის, ხონთქარი ძალიან გამწვრალია.

ამავე აბდულ-ქერიმ ფაშაზე აი კიდევ რას იწერებინან:

ეგვიპტის ზრინცს ჰასანს უთხოვია მთავარ-სარდლისთვის შენი საომარი ზღანი ამისენიო, რადგანაც ჩემთვის გაუგებარიაო. აბდულ-ქერიმს უარი უთქვამს. ჰასანს ხონთქარის წინაშე უზივლია და ხონთქარს რედიფ-ფაშა (სამხედრო მინისტრი) გაუგზავნა საქმის გამოსაკვლეველად.

– გაზეთს Standard-ს სტამბოლიდამ ჰსწერენ, რომ იქნება აბდულ-ქერიმი გადააყენონო. მაგრამ მის მოადგილედ რედიფ-ფაშა კი არა, სულეიმან-ფაშა (ჩერნოგორიაში რო ომობდა) იქნებაო.

– ამ ქამად ამბავი მოვიდა, რომ აბდულ-ქერიმი გადაუყენებიათ კიდევ და მის მოადგილეთ დაუნიშნავთ მეჰმედ-ალი-ფაშა.

სხვა გვარი ცვლილებას მომხდარა სტამბოლში: საფეტ-ფაშის მაგივრად გარეშე საქმეთა მინისტრად აარიფი ფაშა დაუნიშნავთ და საფეტ-ფაშა საჯარო შენობათა მინისტრად. სამხედრო საქმეთა მინისტრი რედიფ-ფაშაც გადაუყენებიათ და მის მაგივრად რეუფ-ფაშა დაუნიშნავთ.

– გაზეთი Standard ამბობს ამბობს, მთავრობამ წინადადეგ უნდა გამააცხადოსო, რომ რუსის ჯარს სტამბოლის კარებში ინგლისის ჯარი დაუხვდებაო. გაზეთის აზრით, ამ გვარი ზოლიტიკა ევროპას ომს ააცილებსო.

ოსმალის საქართველო

ქობულეთი

ქობულეთი არის გურიის ნაწილი, მდინარე ჩოლოყის ვადმა, რომელსაც ზღვის ზირას ჭოროხის შესართავამდის 45 ვერსის სიგრძე აქვს. სამხრეთით აჭარა აქვს და დასავლეთით ჭოროხი.

ადგილ მდებარეობა ქობულეთისა ზღვის ზირას უფრო ვაკეა და სამხრეთს და აღმოსავლეთს გურიის სამხელვარსე ვიწრო, ძალიან ვიწრო ხეობებია, ისე რომ სახსნავ სათესად მნელი მოსახერხებელი ადგილებია. ამისგამო სოფლები უფრო ზღვის ზირად არის მოყენილი. მოსავალი ამავე მიზეზით მცირე მოდის: უმთავრესი ხალხის მცხოვრებელი სიმიდი და ღომია. ამის გამო ხალხი საკმაოდ ღარიბია.

აქაური მცხოვრებლები ვერანაფრით ვერ განი-რჩევიან გურულებისაგან: სახითა და ტანით, ტან-საცმელთ სახლის შენობით და მოწეობილებით, სახითით და ჩვეულებით, მხნეობით და შრომის

მოუვარებით, ქართულის ერთ (გურულის კილოთი). განსხვავება მხოლოდ სარწმუნოებაა რადგან ქობულეთლები მაჰმადიანები არიან, მაგრამ იმათიან მრავალი საიდუმლო ქრისტიანება, მეტადრე დედა-კაცები, რომელნიც ზატარა ემწვილებს ანათელინებენ და ქრისტიანობის სიუვარულს გულში უხერგვენ. მრავალს ქობულეთის თავადანაურებს (ბეგებს) და გლეხ-კაცებს ცოლად გურული ქალები ჰყავთ. გურია-ქობულეთში ცოლ-ქმრობა ძალიან ხშირად სიუვარულით მიჯნურობით ხდება ხოლმე; ამის გამო ხშირია გურიიდან ქალების ტაცება და ქობულეთში გადაყვანა. წინათ ეს ქალების ტაცება იცოდნენ გასაყიდათ. ახლა მოისწო ეს უძგზავსო და უწეალო ხვეულება.

ამ ერთმანერთში მოუვარობის გამო გურია-ქობულეთს ერთმანერთში დიდი მისვლა-მოსვლა აქვთ და სამხლვარ-ახლოს მდებარე სოფლები ქორწილს და ქეღესს ისე არ გადინდიან, რომ ერთმანერთი არ მიიწვიონ, ერთის სიტყვით ჭირში და ღხინში ერთობა აქვთ.

გურიაში ნაგომარზე როდესაც მკათათვის 17-სა წმ. მარინეს დღეობას ქალაქობა (იარმუკა), აქ დიდძალი ხალხი იურება მთელის გურიიდან და აგრეთვე ქობულეთიდან. ერთი კვირის განმავლობაში ვაჭრობაა, სადაც ჭანებს ფანხატურებში დუქნები აქვთ გამართული. აქვე მოდიან მოვაჭრენი ქუთაისიდან, ზუგდიდიდან, ახალციხიდან და ტფილისიდან. არა გვგონია ისეთი ადგილი იზოგებოდეს მრთელს საქართველოში, სადაც ამოდენა ქართველობა ეოველ კუთხიდისა იურებოდეს ორის მოსამხლვარე სახელმწიფოდამ. ეველას მოუტანია თავისი ნამუშევარი და თითქო ერთმანერთს უხვევებენ თავის ნამრომსა და ეუბნებოდნენ: აი მე ვინა ვარ და რა მაქვს. ამ ქალაქობაში იმართება ერთ დღეს ჯირითი გურულების და ქობულეთლებისა და ჰირველი თავადიშვილები და ბეგები ამ ვარჯიშობაში იხენენ მამა-ზაპურ მარდობას და ხელოვნებასა.

ქობულეთის ბეგები, რომელნიც გურიის თავადისშვილების სტუმარნი არიან და მონათესავენი, ერთგვარად ღხინობენ გურულებთან და ძველის მამა-ზაპურის ჯირითის დროს მაუერებელს დიდს სევდას აუტეხენ გულშია. საქართველოს ერთობას და წეუელ დაშორებას აქ გურიაში და გურიის ბედზედ ჰხედავთ.

ერთის შეხედვით ეველაფერი გატეობინებთ, რომ ჩვენ ძმანი ვართო.... იმ დრომდე, ვიდრე ორს სახელმწიფოს შუა „ომის ცეცხლი ასტედება.“

და აგერ ასტედა იქ, სადაც გუშინ ერთად ჯირითობდნენ და ვაჭრობდნენ ძმანი ძმის მოგულები დღეს ორად დაეოფილნი სამებასთან და ციხისძირთან ერთმანერთს ებრძვიან სამიხლად,

ორნივ იბრძვიან გამწარებულნი,
ორნივ ომებში გაქეზებულნი.....

ხვალ მორიგება მოხდება და ისევ ძმით შეიერებიან. დაილოცა ღმერთო შენი სამართალი! დღეს ძმა ძმის მკვლელია! ეს რა წეუელი სამხლვარია იმ თავათ ამ თავადის ათასის და ორი ათასის წლის განმავლობაში! სწორეთამ სამხლვარზე შეუწეუეტი ბრძოლა უნდა იეოს მუდამა: საბერძნეთსა და სწარსეთს შუა, ოსმალოსა და სწარსეთს შუა, ოსმალოს და რუსეთს შუა!... ეს რა გადაუსვლეელი და შეხვეწებული მიჯნაა, რომ ძმამ ძმის სისხლი უნდა დაღვაროს; ეს რა დამმორებელი და შემაკავშირებელი კედელია ძმათა სისხლითა და ძვლით აგებული, რომ არც შეუერთდნენ ერთმანერთსა და არც ერთმანერთს დაშორდნენ?!.... ეს საქართველოს მდგომარეობა ერთის სახალხლო ლექსით კარგა იხატება, რომ ბედის მდურვა ისმის:

არც მომკლა, არც დამარჩინა, სიმწარე დამალევიან!
ხოლო „როდემდის....ოჰ როდემდის?“:

1829 წლამდე ქობულეთი ეკუთვნოდა გურიასა. აქაური თავადები თუძცა საკამოდ თავისუფალნი იუვენენ გურიელისაგან, მაინც უმთავრესი მბრძანებელი მთავარი იეო. რუსეთსა და ოსმალოს ომის შემდეგ 1829 წელს სამხლვარად დაიდვა მდინარე ჩოლოქი და ამ გვარად ქობულეთი ერგო ოსმალეთსა. დიდხანს დავა იეო ამ სამხლვარებზე მცხოვრებელთ შუა ზოგს თავადიშვილებს ჩოლოქს გაღმა ჰქონდათ საემო ადგილები, მაგალითად თ. დათა გუგუნავას; ზოგს ქობულეთლებს ჩოლოქს გამოღმა მაგალითად ედეფ-ბეგ თავდვირძისა. ამის გამო დიდი დავები აღმოჩნდა მოსამხლვარებს შუა და მხოლოდ 1854-1856 წელს ომიანობის შემდეგ გადასწედა ეს დავა, სახელდობრ 1859 წელს, როდესაც რუსეთის, ოსმალოს, ინგლისის და საფრანგეთის წარმომადგენელთა კამისიამ დასდვა სამხლვარი.

ქობულეთში შესანიშნავი ქალაქი არის ბათუმი თავისის ნავთ-სადგურითა და ციხითა. ბათუმი იმისთანა ადგილს მდებარებს, რომ სავაჭრო საწეობ

და გემის დასადგომ ადგილათა ხდის და ამით ფოთზე იქნება უკეთესი ბედი მოელოდეს. ამ ჟამად ბათუმიდამ აწწრუმს მოხსეს გზა მიდის და ამ გვარად ხმელეთითაც ვაჭრობის განაღებას მოელის. ქალაქი თვით ზატარაა დუშეთის ოდენაა.

შემდეგ ბათუმისა არიან: დაბა ქვემო ქობულეთი (ანუ ჩურქქსუ) სოფ. ზემო ქობულეთი და სხვანი. შესანიშნავი და მიუდგომელი ციხე ბათუმს გარდა ციხისძირია.

პ. უ.

მ ბ ზ ა ვ რ ი ს წ ე რ ი ლ ე ბ ი

ს ვ ა ნ ე თ ზ ე დ

(შექმევა)*).

„მური“ დიდი სოფელია და მდებარებს სვანეთის ვიწროებიდამ მომდინარის ცხენი-წყლის მარცხენა მხარეს, დიდ ციხიან მურის მთის ძირში. მური, უწინდელ დროს მეგრელიის მთავრის საზაფხულო სამყოფი იყო; ეხლა კი ამ ალაგს საცა მთავრის ქვითკირის სასახლე იყო, ამ ჟამად სულ-მთლათ დაქცეულა, ხის სახლში დვას ლეჩხუმის მეორე განყოფილების მიროვოი პოსრედნიკი დიმიტრი ბაქრაძე. ამან ცოტათი შეგვაჩერა და სადილიც გვითავაზა; ჩვენ თუმცა მივეშურებოდით, მაგრამ სადილის ხსენებამ მადა გაგვიხსნა და რასაკვირველია, ბევრი თხოვნა არ გვინდოდა, და ვეწვიეთ სადილად. ამ დროს ჩვენი უკან დარჩენილი ბარგიანი ცხენებიც მოგვეწიენ. მშვენიერი ღვინო ჰქონდა ბაქრაძეს, და უკეთესი ცხენი-წყლის კალმახი, რომლის სახელი განთქმულია ლეჩხუმში. სახლის წინ, დიდ მინდორზედ ცხენი-წყლის პირას მშვენიერ იფნარში გაგვიშალა სუფრა მასპინძელმა; იმ იფნარში, სადაც უწინ მთავარი დადიანის ქვეშევრდომ ხალხის სასჯელი იყო. ამ ალაგს გაადმოჰყურებს მაღალი-ტყიანი მურის მთა, რომლის წვერზედაც სდვას დიდი ქვითკირის ციხე-გალავანი იმავე დადიანისა, ეხლა ეს ციხე, სიძველისაგამო, ნახევარი ჩაქცეულია. საკვირველი ის არის, რომ ამ ციხეში არის ერთი დიდ-ყალიბის შვეციის ზარბაზანი; და რა გზით

და რა ღონისძიებით მიიტანეს ეს ზარბაზანი ამისთანა მიუკარებელს ადგილას, საცა ცხენოსან კაცსაც გაუჭირდება სიარული, ჩვენ ვერავინ აგვიხსნა. ამ ციხეს ცხენის-წყალთან ჩასავალი გვირაბი აქვს, თითქმის ნახევარ ვერსტზედ და ჩასავალს კიბესავით არის გაკეთებული. მეგრელიის მთავრის ქვითკირის სასახლე სულ დანგრეულია, და დარჩენილა მრთლათ მხოლოდ ერთი ბუხარი თავის სრულის სიმაღლითა და სიდიდითა, ამ სასახლის ღორღსა, ნანგრევსა და ნაგავს შუა. ამ ღორღთან მიდგმულია ერთი მუხის სახლი, რომელშიაც მიროვოი პოსრედნიკი არის დაბინავებული, დიდი მაღლობა გადაუხადეთ ჩვენს მასპინძელსა და დავადექით გზას. მურის მახლობლად, ასე ერთს ვერსტზე, ჩვენ ცხენი-წყალს გაღმა გავედით, მარცხენა მხრიდამ—მარჯვენაზე, დიდ და გრძელ ხის ხიდზე და სვანეთის მიწას ფეხი დავადგით. ამ ხიდს, რომ გავსცილდით იმ წამსვე ჩვენ ცხენებიდამ ჩამოვხტით, რადგანაც წელში მოხრით უნდა გავსულვიყავით ერთს კლდის ხვრელში, რომელიც ცხენი-წყალს რვა საუენის სიმაღლიდამ გადმოჰყურებს. თურმე ჩვენი გზა, ანუ ბილიკი, ამ ხვრელში გადის. გავედით თუ არა, მაშინათვე გულისა და სულის თავისუფლობა ვიგრძენით და ამ გრძობით სვანეთს შევედით. პირველი გრძობა, სვანეთის მიწას ფეხი რომ დავადგით,—არ იყო კარგი: ამ ხვრელის სიბნელე, მისი შეგუბებული ჰაერი, სინოტო და სიმაღლე, გულის დასაჩაგრავათ დაგვაწვა, ასე რომ სანამდის ხვრელში შევიდოდით, ჩვენ მხიარულად ვიყავით და აქ რომ შევჰყავით თავი-უცებ, უნებურათ გავკმინტეთ ხმა. მერე, როცა ნათელი დღე დავინახეთ და პატარა ფლატოზე გავჰყავით თავი, უცებ ისევ უნებურათ გულიდამ კარგა ღრმა ოხვრა ამოგვივარდა. ჩვენი ბილიკი, რომლითაც ჩვენ სვანეთში მწკვრივად თითო-თითოთ მოვდიოდით, ყოველს ნაბიჯზედ გვაფრთხილებდა ცხენი-წყლის პირის აღმართ-დაღმართები, ღორღოვანების წინაშე და რასაკვირველია, ყოველს ნაბიჯზე მოველოდით, რომ ცხენიან-კაციანად გადავმეტრევიოდით და ამისთანა ალაგას არ იყო დრო ლაპარაკისა, და არე-მარეს გადახედისათვის და გაცნობისათვის. რაღაც იდუმალი გრძობა, ძალა გვეუბნებოდა, რომ კარგათ იანგარიშე სად უნდა დაადგა ფეხი,

*) „ივერია“ № 19.

რომ მაგრად დაენდო,—და აბა ვის არ დააღონებდა ეს ბილიკი და ეს ბუნება. ეს ბილიკი სულ მთლად სავსე იყო ზოგი გადმოტეხილ კლდის ქვითა, ზოგი გადმოჩეხილ უშველებელ ხეებითა. თანდათან ჩვენი ბილიკი ხან აღმართხედ აღიოდა და ხან კი დაეშვებოდა პირ-და-პირ ცხენის-წყლისკენ; მაგრამ მაინც კი ცხადათ ეტყობოდა, რომ ჩვენ მალლა და მალლა ავდიოდით, სულ მთაში და მთაში ავყავდით ჩვენს ბილიკა-გზას. ასე ოცდაათი ვერსტი რომ გავიარეთ, ძრიელ თხლათ დასახლებულს ადგილებში, რომელსაც ეძახიან „აშარას საზოგადოებას“ ჩვენ იმავე საღამოს, ე. ი. 30-ს მკათათვეს, რო დაღამდა თუ არა, მივედით სვანეთის დიდს სოფელს „ლენტეხა“, ღამე დასადგომად. ლენტეხის მახლობლად, გზიდან ჩვენ ბევრი წყლის გარდმოსაშვები ვნახეთ, ჩანჩქრები, გარდმომჩქეფარე წყლები, იმისთანა, რომლისაგანაც ჩვენ გაკვირვებული ვიყავით და სვანებს კი არაფრად მიაჩნიათ. შევიცარიაში, რომ საკუთრად ზოგიერთნი მიდიან ამ გვარის წყლების სანახავათა—ეს არა სჯობიან ვითამ? ეს წყლები ღირსია, რომ საკუთრად მაგათთვის მივიდეს სვანეთსა კაცი, ნახოს, დალიოს და ისევ გაბრუნდეს თავისათვის. ვიდრე ლენტეხს მივიდოდით. ჩვენ მდინარე ხელედურას გადავედით, ხის ხიდზედ, რომელიც მგზავრს ქვეშ ისე იდრიკება, რომ ქანაობას დაიწყებს ხოლმე. ლენტეხთან, საცა სამი მდინარე ერთმანეთს ერთვიან საშინელის დამაყრუებელის ხმითა და ქუხილითა, „ხელედურა“—დასავლეთიდან და „ლასკადარა“—აღმოსავლეთიდან, რომელიც ებრძვიან ცხენის-წყალს, არის პატარა კუნძული, რუსულად „დელტა“ რომ ჰქვია, და ამ კუნძულზედ დგას დიდი, ხუთ სართულიანი (ეტაჟიანი) ციხე. ეხლა ზოგან ჩამოქცეულია სიძველისაგამო. იგი ეკუთვნოდა იმავე მეგრელიის მთავარს დადიანსა, რომელიც თავის დამნაშავე ხალხს ამ ციხეში დაამწყვდევდა ხოლმე; ერთის სიტყვით ეს უწინ საპყრობილედ ყოფილა. თურმე როგორც მიაშხეს, დიდს დამნაშავეთა, ამ ციხეში ორს ერთად გადაადგებდნენ ხოლმე, ერთსა ლასკადარის წყალში და მეორესა—ხელედურას წყალში, და თუ ან ორივენი, ან ერთი რომელიმე ცხენის წყალში არ დაიხრჩობოდა, გადაარჩენილთ გაანთავისუფლებდნენ სიკვდილიდან. აგრეთვე ეს

ციხე-საპყრობილე ქვეყანას დაიცვამდა მტრისაგან, რომელსაც თუ სვანეთზე, ან სვანეთიდან—ლეჩხუმზე დაცემა უნდოდა, უთუოდ სვანეთის კარები. ი. ეს ციხე—უნდა აედო. ეს ციხე—კარებია ლეჩხუმისაგან—სვანეთისათვის და ლეჩხუმისა—სვანეთიდან. ამ ციხესთან დგას პატარა ხის სახლი, რომელშიაც, ლენტეხის სოფლის კანცელარია, ანუ უპრავლენია იყოფება. ჩვენ პირდაპირ ამ კანცელარიას მივმართეთ და ჩამოვხდით ცხენებიდან. რამდენიმე სვანი გარს შემოგვერტყა და როცა შეგვაძინეს, რომ ჩვენ ძლივს ვეტეოდით ამ პატარა სალხში, ერთმა იმათგანმა, ლენტეხის საზოგადოების მამასახლისმა, ე. ი. სტარშინამ, გვარად ბენდელიანმა, როცა შეიტყო ვინა ვართ, თავის სახლში მიგვიწვივა დასაძინებლად. ეს წვეულობა, რასაკვირველია გვიამა; და ბევრი არ დავავციანეთ და მივედით მამასახლისის სახლში. გამეხარდა ეს წვეულობა, ჯერ იმიტომ, რომ ვიცოდი, რომ იმასთან უფრო თავისუფლათ, ფართოთ ვიქნებოდით, ვიდრე სოფლის კანცელარიაში, და მეორეთ იმიტომ, რომ ეს წვეულობა, ჩვენ ლენტეხელებთან გვაახლოვებდა, რის გამოც, შემეძლო უფრო გარკვევით აღმესრულებინა მთავრობისაგან ჩემთვის მონდობილი საქმე, რომლის გამოც მე შემხვდა თვით ეს მგზავრობა. კარგი ვახშამი გვითავაზა ბენდელიანმა; ჩვენ წინ იმ წამსვე ცხვარი დაჰკლეს და ზოგი შეგვიწვეს, ზოგი მოგვიხარშეს; რამდენ ნაირი ხაჭაპურები მოგვიტანა, ვინ ჩამოჰთვლის? ყველა, შემწვარი ვარიები და იხვები—სუფრას არ მოჰკლებია. ღვინო კი არა ჰქონია ჩვენს მასპინძელს, მაგრამ ჩვენ ექვსი კვირის სამყოფი მშვენიერი ჭყვიშური ყიფიანის ღვინო გვქონდა: ლეჩხუმელმა კონსტანტინე ყიფიანმა თავისი თავი ღვინო გამატანა, და ჩვენი მხრით—ბენდელიანს ღვინო უთავაზეთ. ისეთი გულ გახარებული გვითავაზებდა ყოველისფერს, ისეთი აჩციება სცოდნია ბენდელიანს, რომ მართლა ვსთქვა, ცოტათი თავი შეგვაბეზრა ამით, და თუ ჩვენთან სვანეთის პრისტავი, თავადი ჯორჯაძე არ ყოფილიყო, რომელიც ლაილაშიდამ მოგვყვებოდა ჩვენა, ძალიან საქმეს გავვიჭირებდა იმისი ჩაციება. ამ ბენდელიანმა თავი დაგვანება, რადგანაც პრისტავმა უთხრა ორიოდე სიტყვა მასზედ, რომ ჩვენს ნებაზედ მიეგდო. ჩვენ დასაძინებლად გარეთ დავწექით, დიდ ცეცხლის

გარშემო, ამ ჩვენ მასპინძლის კალოზედ. სოფელი „ლენტეხი“ კარგა მოზდილია; ზოგი ნაწილი შენობისა მდებარებს მთის კალთაზედ, ზოგი მთის ძირში და პატარა ვაკეზე. შენობა, სახლები, უმეტესად ქვითკირისა არის, და ისე არიან ერთმანეთთან მოდგმული, სხვა და სხვა ოჯახის საჭირო შენობებითა, რომ ქუჩას წარმოადგენენ, ძრიელ ვიწროს. ზოგან ჩვენი გზა ამ სოფლის ქუჩას მისდევდა, და რაღაც ნაირ შენობების ქვეშ გადიოდა; ეს შენობები თაღსა და კამარას წარმოგვიდგენდა, ასე რომ ბევრგან ჩვენ ცხენებზე მსხდომი, უნდა ტანში წავხრილვიყავით, რომ თავი არ მიგვეხალა ქუჩის ჭერთათვის.

31-ს მკათათვეს, დილა ადრიანად, ამ ბენდელიანმა პატარა საუზმე, გვითავაზა და მერე დავადექით ჩვენს გზას. სამს საათს შემდეგ ჩვენ მივედით სოფ. „ჭოლურს“. ჩვენი ბილიკა-გზა, მაინც გვაშინებდა და გვაფრთხილებდა, როგორც მე აგრეთვე ჩემს ამხანაგს, რომელსაც ამ გვარი საშიში და საფრთხილებელი მგზავრობა ძალიან ჰყვარებია. ჩვენ სულ ცხენის-წყლის პირებს მივსდევდით და სულ მთაში ავდიოდით; ეს წყალიც თან და თან უფრო ვიწროდ მიდის და ამით უფრო და უფრო ჩქარი დენა აქვს. ჭოლურს ჩვენსასოფლოკანცელარიაში ჩამოვხტით პატარა ხნით, დასასვენებლად. ეს კანცელარია, რაღაც ნაირი ქვითკირის შენობა ყოფილა. ჩვენ გვითხრეს, რომ უწინა, ვითამც ამ შენობაში ეკლესია ყოფილიყოს და ეხლა თურმე კანცელარია გაუმართავთ ჭოლურებსა. მაშინათვე ცეცხლი გავაჩინეთ; ზოგმა ჩაის ხარშვა დაიწყო, ზოგმა მწვადების წვა, და ორს საათს შემდეგ—როდესაც ჩვენი აქაური საქმეები შევასრულეთ—ხელახლად შევუდექით გზასა. ეს სოფელი ჭოლური მდებარებს მთების კალთებში და არაფრით ყურადღების ღირსი არ ყოფილა. ხუთი ვერსტი, რომ გავიარეთ ჭოლურიდამ, შევუდექით დიდ სვანეთის „ლათფარის“ მთას, ანუ როგორც ეძახიან კიდევ „დადიაში“ მთას, რომელიც ჰყოფს სადადიანო სვანეთს თავისუფალ სვანეთისაგან, და არის ამ ორის მაზრის ბუნებითი საზღვარი. სადადიანო სვანეთი იწყობა სოფელ მურიდამ და აქა, ამ მთის წვერზედ თავდება; ამ წვერიდამ კი, უღელტეხილიდამ იწყობა „თავისუფალი სვანეთი“. ეს „ლათფარის“ მთა, ანუ „ლატპარი“,

ანუ „დადიაში“ შავ ზღვაზედ 10250, ფუტზედ მაღლა არის. ამ მთის მესამედზედ ნელ-ნელა რომ ავედით, თითო-თითოთ, ბატებივით მწკრივად, ჩვენ ორ საათს შევისვენეთ, ჩამოვხტით, ცხენები საძოვრად გაუშვით და ჩვენც ცოტა საუზმე შევკბიხეთ. შევჩერდი, უფრო იმისთვის, რომ ცხენები ძალიან დაგვეღალნენ და ჩვენი ბარგიც შორს დარჩა, თუმცა კი მერე მალე მოგვეწია. ეს ცხენებიც შევასვენეთ და შევუდექით ჩვენსა ვიწრო ბილიკას და იმისთანა ღორღოვიანსა, რომ ჩემი ცხენი რამდენჯერმე წაქცევას და გადაჩეხას აპირებდა. ერთხელ კი ცოტას გაწყდა, ხრამში არ გადავეჩეხენით მე და ჩემი ცხენი, მაგრამ, ღმერთმა გვიბრალა. ავედით სულ ზევით და ზევით; მაღლა ცივმა წვიმამ დაგვიშინა; ჩვენავსცილდით ყოველ-გვარის მოზარდობის სამზღვარს. ჩვენი ბილიკი მიდიოდა მხოლოდ ტიტველა ასპიტის კლდეზედ; და მთის წვერზედ ისეთი სიცივე იყო, რომ რაც თბილი რამ გვექონდა, სულ ზედ ჩავიცვით და წამოვისხით, პალტო, ნაბდები, ყაბალახები და სხ. სიცივისაგან ჩვენ ცხენებს ცახცახი გაჰქონდათ. მე თანა მყავდა ერთი ძალი, სეტტერის ჯიშისა, რომელიც მთელი გზა მხიარულად იყო და სულ დახტოდა, ხან ჩიტებს გამოეკიდებოდა, ხან კურდღლებს, და როცა ლათფარზედ ავცოცდით, ერთბაშად ჩაყუჩდა ჩემი ძალი, უკანა ფეხებზე ჩამოჯდა და არე-მარეს ათვალეირებდა დიდის სიფრთხილით, თითქო უცებ ყოველი ძალა, ღონე, ქეფი და სიმხიარულე დაჰკარგვიყოს და საცა დაჯდა—იქიდან ფეხი არ მოიცვალა: უმიზეზოთ ყეფა დაიწყო, მაგრამ თვითან გაკვირდა და შეეშინდა თავისის ხმის დაკარგვისა. მისი მაღალი ყეფა, და დიდი ხმა—ეხლა წრუწუნით გვეჩვენა. მართლაც, რომ ლათფარზედ ისეთი თხელი ჰაერია, რომ როდესაც მე მონადირის საშტვენი დაუშტვინე ეს ხმა ჭრიჭინას ჭრიჭინით გვეჩვენა. ამ მთის გარდასავალზედ არის ორი გზა: ერთი ზაფხულის გზა, რომელიც იმისთანაა, რომ ცხენიან კაცს შეუძლიან გადმოუხტომად იაროს, ესე იგი, ის გზა, რომლითაც ჩვენ მივდიოდით. ამ ბილიკა გზაზედ საპალნიან ცხენს სიარული ადვილად შეუძლიან, მაგრამ სხვა ცხენთან შეხვედრა კი—ძნელია; ძალიან ვიწრო ბილიკა არის, და ცხენები ერთმანეთს ძნელად აუხვევენ. ეს ბილიკა მთის წვერამდინ მიკლაკნილ-მოკლაკნილია, მთას

ეხვევა და შემდეგ კი მთის კალთებში მიდის. შემოდგომაზედ მგზავრისათვის ძალიან საშიშოა ეს ბილიკა, იმიტომ რომ გაყინული წვიმის წყალი და თოვლი და ჭირხალი გზის გამსქდარ ადგილებსა ანუ ნაპრალებს დაჰფარავს ხოლმე, ასე რომ მგზავრმა არ იცის ფეხი სად უნდა დაადგეს. ზამთარში კი, სვანები ამ გზას აუხვევენ ხოლმე მარცხენა მხარეს, და მთის თავზედ, წვერზედ გადმოდის, რომელზედაც მუდამი ქარისაგან და თვით კლდის წვეროების თვისებისაგან თოვლი ვერ ეკვრის და ამიტომაც ეს მთის თავი ყოველთვის მშრალათა რჩება, მაგრამ სვანები თუ ჰბედვენ ამ ზამთრის გზით გარდმოსვლას, მხოლოდ განთიადისასა ჰბედვენ, იმიტომ რომ ამ დროს ქარი არა ქრის, ჯერ ამოვარდნილი არ არის და თუ ამოვარდა ქარი, უმეტესად დღე რომ შუადღეს მოატანს, ვერც ერთი უმძლავრესი, ღონიერი კაცი ვერ შეიმაგრებს თავსა ამ გზაზედ და უსათუოდ ქარიშხალი მოიტაცებს ხოლმე, თუნდაც რომ მგზავრი მაგრათ იყოს მიკრული კლდის წვეროს. ამ მიზეზით ზამთარში ძალიან იშვიათათ გაჰბედავს ვინმე ან აქედამ სვანეთისაკენ გარდასვლას, ან იქიდგან გარდმოსვლას, და ამიტომაც მთელი რვა თვე სვანეთში ხორციელ ადამიანს მისვლა და გადმოსვლა არ შეუძლიან. ყოველს წელიწადს, ყოველს ზამთარს იღუბება მგზავრი ამ გზაზედ და უკვალოთ იკარგება. ეს გზა ბევრს მსხვერპლსა ჰყლაპავს ყოველს ზამთარს და ზაფხულშიაც იცის ამ ბილიკამ მსხვერპლის მოძებნა. ეს არის უმთავრესი მიზეზი, რომ „თავისუფალი სვანეთი“ არის მიუკარებელი ქვეყანა, დაკეტილი ქვეყანა. ჩვენ ამ ლათფარზედ მკათათვის უკანასკნელ დღეებში ვიყავით, და მაშასადამე, არავითარი შიში არ უნდა გვქონოდა, მაგრამ შემკრთალი კი ვიყავით. ლათფარსედ ავედით მდინარე ცხენი-წყლის ხეობიდან. ბუნება თან და თან სულ ტიტვლდება, ეკლებიანია. ეკლებით შემოსილის მცენარეების, მთის კალთებში და გვერდობში მომწვანო არყის ხეა და ჩიგვნარი. ეს მცენარე მერმედ უფრო თხლათ არის. ბალახებსა და მდელოებს შემდეგ, მოჩანან სხვა და სხვა ნაირი ხავსი და გინგლი; მერე ხამი ველური კლდიანი ადგილები, ასპიტის კლდეები, ზოგან და ზოგან მუდამი თოვლით შემოსილი და დაფარული. აი

ეს შეხედულება აქვს ამ ლათფარსა იმ ბილიკა გზიდან, რომლითაც მგზავრს ამ მთაზედ აცოცვა შეუძლიან. სულ მაღლა რომ ავედით, აღარა სწვიმდა, გადაღებული იყო, და ცა მოწმენდილი, და ჩვენ ცოტათი შევჩერდით, ჩვენი დაშლილი ძარღვებისა და სახსრების გასამაგრებლად, და მშრალს ალაგას, თოვლის გვერდით დავსხედით. ამ გარდასავლიდამ ჩვენ წარმოგვიდგა შემდეგი სურათი. მთის ძირში, ძალიან შორს, თეთრად მოჩანან, ამ ამწვანებულს ბუნებაში, ჯგუფ-ჯგუფათ, ოთხმოც ალაგასა, სვანების შენობები, და მაგათ შუა გველივით დაკლაკნილი მდინარე ცხენის წყალი, დიდის ქუხილით მიმდინარე, თავის მრავალის ტყიანის ხეობებით. მარცხნივ, ჩვენ განა, მოჩანს კავკასიის გმირი, მთა „იალბუზი“, მაგრამ თეთრ-ქუდა კი არა, როგორათაც მოჩანს ეს მთა ჩრდილოეთიდან, არამედ სამი, წვეტიანი, კლდიან, უთოვლო სერებათ მოჩანს. მარჯვნივ—მოჩანს უმთავრესის კავკასიის მთების შტო, ტანოვანი მთის გრძელი ზურგი, ასეთის თეთრის თოვლით დაფარული, რომ თვალი ვერ გაუძღვებს. ჩვენს პირდაპირა კი სჩანს, მთის ძირში, ტყიან ბუნებაში მიხვეულ-მოხეული მდინარე „ჭალაი“, რომლის ნაპირზედ აქა-იქ სჩანან სვანების სოფლები.

მთა ლათფარი არის მოშავო ასპიტი და აქა-იქ თავგ-მარილის ქვის სქელ-სქელი ნაჭრები აქვს ჩამჯდარი, რომელიც თეთრს მარმარილოსა ჰგავს ამ მთიდან ჩვენ, თავისუფალ-სვანეთში დავემვიით; ეს დაღმართი უფრო დაქანებულია, ვიდრე სადადიანო-სვანეთისაკენ და მაშასადამე სოფელს „ჭოლურის“ გზაზედ უფრო მოკლეა. მაგრამ, ეს დაღმართი, საშინელი გასაჭირია მგზავრისათვის, თავისუფალ-სვანეთიდან მომავლისათვის, სოფელ „კალა“-დან, რომელიც ლათფარის მთის ძირში მდებარებს. ამ თავდაღმართიდან, თავისუფალ-სვანეთს შემდეგი შეხედულება აქვს. პირდაპირ სჩანს დიდი წვეტიანი მთა, სახელდობრ „ჟუბა“, „ადიშა“ ანუ „ბეჭოს“ მთა. ეს მთა ნახევრამდის მუდამ თოვლით არის დაფარული და ეს მთა თავისუფალ-სვანეთის წყლებსა ჰყოფს: „ენგურს“, „მულხრეს“ და სხვა მრავალ მდინარებს, რომელთაც სვანები ეძახიან „ჭალაი“, ე. ი. სვანურათა ნიშნავს „მდინარე“. ამ მთის ორივე მხობზედა სჩანს თეთრი ზოლი უმთავრესი კავკასიის მთებისა; მაჯვნივ მოჩანს ხეობა,

რომელსაც ცოტა მომორებით დაჰყურებს დიდ კლდიანი მთა, სახელდობრ „ჩათხარე“; და ძირს, დაბლა, ვითამც ხელის-გულზედ სჩანან თეთრად და ჭგუფ-ჭგუფათ სვანების სოფლები: „კალას“, „უშკულის“ და „იფარის“ საზოგადოებისა, მდინარე ენგურის წყლის-პირზედ. ამ სოფლებს დაჰყურებს სახნავი მიწები და სათივრები; მერმედ მუდამი მწვანე არყის ტყე; მაგათ ზევით სხვა და სხვა მთის ბალახები, მშვენიერის მწვანე ფერის ჭყორითა და იელითა, და კიდევ ზევით მუდამ თოვლი; და ამ ამ არე-მარეს აფარია მშვენიერი წმინდა ცის ფერი ზეცა. ეს სურათი ღირსია, რომ მხატვარმა ქალაღზედ გადაიღოს. ახლა ამ მშვენიერ სურათს დავუმატოთ, რომ, როდესაც ჩვენ სოფელ „კალას“ თავდადმართში დავეშვით—ამ მშვენიერ თავისუფალ-სვანეთის ქვეყანაში თვალს იმოდენა ტურფა სამკაული ბუნებისა დახვდა რაღაც და ყურს საოცარი ხმაურობა იმავე ბუნებისა ისეთის თვისებისა, ისეთი სასიამოვნო და სამხიარულო სმენისათვის რომ უნებურად ვსვთქვი—ეჰ აქ ყოფილა ბედნიერება მეთქი, რომელიც ყოველთვის თან სდევს წმინდასა და ჭეშ-მარტის თავისუფლობას!

იმ საღამოს ჩვენ ლათფარის მთიდან ჩავედით სოფ. „კალას“, რომელიც სიღარიბით მთელს სვანეთის სოფლებში გამორჩეულია და რომელიც მდებარებს მთის კალთაზედ ლათფარის პირდაპირ, გიჟი მდინარეს „ჭალას“ მარჯვენა ნაპირზედ. მე ძალიან გამიკვირდა როცა შევიტყვერა ღონისძიებას ჰხმარობენ თურმე კალაღები ამ მდინარეს გაღმიდამ გადმოსვლისათვის. გაღმიდამ ამ მდინარეზედ არის გადებული გრძელი ხის ხიდი, ასე რომ ერთის ადლის სიგანისა, ის ხიდი კიბესავით არის გაკეთებული, საფეხურის მაგიერ სოლები აქვს გაყრილი და ამ სოლსა და სოლს შუა გაფიჩხული წნელია. გაღმა კალას წყლის ნაპირი გამოღმაზედ მაღალია, ასე, ოთხს არწინზედ. ჩვენ თითო თითოთ გაგვატარეს ამ გადმოდებულს ხედზედ; და ყოველი ჩვენგანი, გადიოდა დიდის სიფრთხილით თურმე ჩვენი ცხენებიც აკი ამავე ხიდზედ გადაატარეს, მაგრამ ეტყობოდა ცხენებს, რომ ამ გვარი ხიდები ბევრი უნახამთ და შეჩვევიან კიდევაც. მერმედ, როდესაც ჩვენსულ გაგვიყვანეს, ეს ხიდი ნაპირზედ აათრეს და ამითი მოსპეს ყოველი ღონისძიება და ხერხი ამ მდინარეზედ გადასვლისათვის ლათფარის ნაპირიდან. ამ სო-

ფელში, ჩვენ ერთს კალოზედ, საბძლის გვერდით დავბინავდით და რადგანაც ჩვენ საწოლისათვის ვერაფერი ვერ მოვახერხეთ, ერთმა სვანმა თითო-თითო კვერი მოგვიტანა და იმაზედ დავწექით; ბნელი და ნოტიო ღამე, მდინარის ქუხილი და ხმაურობა და ყაყანი სვანებისა, რომელნიც ჩვენ გარს შემოგვიჯდნენ, მთელი ღამე მოსვენებას არ გვაძლევდნენ. გზისაგან დატანჯულებს. ეს სოფელი ძალიან ვიწროთ არის აშენებული; სახლები ერთი-ერთმანეთს ეკვრის; ყოველი შენობა სულ ქვისაა, სხვა და სხვა გალავნებითა, ღობეებით და ერდობით და ისე ახლო-მახლოს არიან ერთად, რომ მთელი სოფელი ვითამ ერთს, დიდს უშველებელს შენობას წარმოადგენს, თავისი მრავალის მიხვეულ-მოხვეულ და დაკლანილ შესავალ-გასავალითა, დიდს ლაბირინთოსა ჰგავს და აქ ოცდა ათ კომლ კაცზე მეტი ცხოვრობს.

მეორე დღეს, დილა აღრიანად ვაპირებდით წასვლას, რომ თავის დროზედ შეგვძლებიყო სოფელს „ბეშოს“ მისვლა, სადაც სვანეთის პრისტავის ბინა არის და სადაც 1871 წლიდან დგას ერთი რუსის როტა სალდათი, სვანებისა გასაფრთხილებლად და მათის ქვეყნის დაცვისათვის. მაგრამ, ჩვენი ცხენები ღამით რომ საძოვრად იყვნენ გარეკილი, სადღაც გადაკარგულიყვნენ და როდესაც, ბევრი ძებნის შემდეგ, მოგვიყვანეს ცხენები, შუა დღე კარგა ხანი გადაცილებული იყო. ამიტომაც ჩვენ მხოლოდ დიდს სოფელს „მესტიას“ მისვლა შევიძელით ღამით დასადგომად, სადაც იქაურმა მართლ-მადიდებელმა მღვდელმა დიდის პატივისცემით მიგვიღო თავის სახლში. საკვირველი გარეგანი შეხედულობა აქვს ამ სოფელს „მესტიას.“ მდინარე „მულხარეს“ დიდს ჭალაზედა მდებარებს ეს სოფელი, მდინარესა და დიდს მთებს შუა. სუყველა შენობა სდგას მთის ძირში, ირგვლივ, ერთ გაუწყვეტელს რიგზედ, და ამ შენობების რიგის პირდაპირ, კარგა განზედ მდინარესაკენ, ისევ ირგვლივ მიდის მეორე რიგი შენობებისა, ასე რომ ამ შენობებს შუა, გამოვიდა დიდი ყაბახი მოედანი, როგორიც, ვსთქვათ, ქალაქს თბილისში ერევნის მოედანია. ორ-სართულიანი ქვის სახლები, თავის ხუთ-ხუთ სართულიან კოშკებით და მაღალი ქვის სახლებით, თავის ალაყაფის კარებებით, სწორედ ქალაქს მიამგზავსებს ამ სოფელსა. ყოველი შენობა, სახლი,

კოშკი, გალავანი და ღობეები, სულ კირით არის გათეთრებული, თუმცა შეხედულობა ქალაქისა აქვს, მაგრამ მოძრაობა, ცხოვრება, ე. ი. სიცოცხლე სრულებით არ ეტყობა „მესტიას“. სახლები და კოშკები თითქმის უფანჯრო არიან, აქა იქ კი არის რაღაც ნაირი ნახვრეტები და სხვა სანათურები არა ჰქონიათ რა. ჩვენის მასპინძლის მღვდლის ხის სახლი ორ სართულიანია, და ამ მესტიის ყაბახის ერთს კუთხეში დგას, წყლის პირისაკენ. ამ სახლის წინ პატარა ბაღია არის გამართული, რომლიდანაც სჩანს მთელი მესტია, თავისი ყოველნაირის და ყოველგვარის შენობებითა. ჩვენს მისვლამდინ, ამ სოფელში მოვიდნენ იქაური მონასტრის ერთი და უკანასკნელი ბერი, და სვანეთის თავადი, სოფელ შოლურიდამ, თერგიზ გარდაფხაძე, რომელიც ჩვენ თვითან მოვიწვიეთ აქა, რომ ჩვენი მთავრობისაგან მონდობილ საქმეში შემწეობა გაეწია, რადგანაც ამ თავადსა დიდი ხმა აქვს სვანეთში და ზედ მოქმედებაც. რადგანაც ჩვენი საქმე ეჭვზედ დაფუძნებული იყო, ამიტომაც ვერსად ვერ მოიპოვა ღირსეული ყურადღება ხალხისაგან ამ ქვეყანაში; ამ მიზეზითაც გარდაფხაძემ, თავისი უკმაყოფილება და გაკვირვება არ დაგვიმალა, რომ ჩვენ იმისაგან რასმეს თანა-დგომას და თანა-შემწეობას მოველოდით და დაიმედებულიც ვიყავით. ამ თავადმა როგორც რომ ჩვენს საქმეს, აგრეთვე მეც ისე კი არ მომეკიდა, როგორც მთავრობისაგან გაგზავნილს და მინდობილს კაცს, არამედ ისე, როგორც ბატონი თავის ნაყმევს, რადგანაც ჩემის გვარისა ბევრი ყოფილა სვანეთში და უწინ ამ თავადის აზნაურებათ ირიცხებოდნენ. მაგრამ, როდესაც მე აუხსენი, რომ ჩვენ იგი მოვიწვიეთ, როგორც კაცი, რომელსაც სვანები დიდს პატივსა ჰცემენ და რომელსაც ამ ხალხზე დიდი გავლენა და ზედ-მოქმედება აქვს, და ამიტომაც იმედი გვქონდა რომ ჩვენ ხელი მოგვიმართოს—ცოტათი დატკბა ჩვენი თავადი. მაგრამ ეს მისი დატკბობა და ჩვენს საქმეში ხელის-მომართვა ძალიან შორი-შორს იყვნენ. ამ მიზეზით, როდესაც მე სვანეთის პრისტავს მივმართე, თავადმა თენგიზმა, უხუმრად და ცოტა ხუმრობითაც, გვანიშნა ჩვენ რომ პრისტავს ეგ არაფრად აგდებდა. უწინა, ამბობდა თავადი, და ეხლაც ყოველს სვანს, თავ-თავის საკუთარი პრისტავი ჰყავთ, რომელიც უფრო მალე, უფრო სწრაფათ, უფრო ბეჯითათ და

უფრო გარკვევით და ჰკვიანათ ახერხებენ საქმეს და ზედ მოქმედობენ მასზედ, ვისიც დაჯერება და მორჯულება დასჭირდებათ;—და ამ ლაპარაკის დროს თავადმა, თითოთ, თავისი თოფის ლულა გვანიშნა. რასაკვირველია, ამის შემდეგ, ჩვენ უნდა გავჩუმებულიყავით, და მოგვესპო ლაპარაკი საქმის თავობაზედ. მაგრამ ამით მაინც მეგობრობა ერთმანეთში არ დაგვარღვევია. მას ახლდა დიდი ამალა, აზნაურთა და გლეხთა, სულ თავიდან ფეხამდის შეიარაღებული.

კოტე სანიელი.

(შეძვევი აქნება)

ბაზეთებიდან ამოკრეფილი ამბები.

— ანტანადამ ტყვეთ მოყვანილი ალი-ფაშა ქ. ორიოლს დაუქენებიათ. იქაური გაზეთი „**Орловскій Вѣстникъ**“ ამბობს, რომ ეს ფაშა საშინლად დასუსტებული და ძალიან დაბერებული კაცი იყო, ცოტა ურუც არისო. შინიდან გარეთ არ გამოდისო და დიდ გულგრილობას იჩენსო.

— ქ. ზეტროსავოდსკიდან (ოლთეისის გუბერნიაში, რუსეთის ჩრდილოეთის მხარეს) გაზეთს „**Сѣверный Вѣстникъ**“-ს ჰსწერენ—აქ ოფიციალური დეპეშა მოვიდაო, რომ ორასი კომლი ჩერქეზი ოლთეისის გუბერნიაში უნდა გადმოსახლდესო. ამბობენ, რომ ეს ის ჩერქეზები არიან, რომელთა თაოსნობით ამას წინად კავკასიაში არეულობა მოხდაო. გადმოსახლებულებს მთავრობისგან ცოტა შემწეობა მიეცემათო. ჩერქეზების ოლთეისის გუბერნიაში გარდასახლება ახალი ამბავი არ არისო. რამდენიმე წლის წინადაც გადასახლესო. შესანიშნავია, რომ აქაურს ცივსა და სასტიკს ბუნებას ბევრი მათგანი ვეტრ იტანსო.

— შოტლანდიაში მდ. გაუზე ხიდს აშენებენ, რომელსაც სივით არ შადრება არა ხიდი მთელს ქვეყნიერობაზედ. მას სივზე აქვს სამს ვერსტამდე.

— ინგლისისა და საფრანგეთის შორის ხიდის გაკეთებას აპირებენ თურმე. აბა ეს ხიდი იქნება გრძელი,—რადგანაც ამ ორ ქვეყანათა შუა 30 ვერსტია.

— ზეტერბურგის მიხაილოვის „მანეჟში“ ფრანციელ დეკანსტონს გამოუყენია ერთი დიდი უშველებელი რუკა (ქარტა) საომარის ადგილებისა. სივრცე ამ რუკასი ას ოთხმოცი ოთხ-კუთხიანი არმინია. იგი მანეჟს შუაა გაშლილი და გაწის შემორტეპულია მუაჯირი, რომელთაც მიღგმული აქვთ კიბეები. ამ რუკაზედ

გამოყვანილია მთელი მდინარეა დუნაისა, შავი ზღვა თავისის შემავალის წყლებით და ნაწილი მცირე აზიისა. რუკაზედ დანიშნულია ქალაქები ოთხასამდე. როგორც თვით რუკა, აგრეთვე ქალაქები სულ ალფაბეტისაა. ჩვენისა და ოსმალის ჯარის მიმოსვლა საკმაოდ კარგად არის ნახვენი: აქ გამოყვანილია კარვები, ქვეითა-ჯარი, ცხენოსანი და არტილერია თავისის წარბაზნებით, სხეულთათვის ფურცლები, საბარგულები და რკინის გზები თავისის მატარებლებითა და ორთქმავალათი. ყოველ დღით, რა კი ტელეგრაფები მოვა ხოლმე, ჯარებს ისე დააუენებენ ხოლმე, როგორც ტელეგრაფისა მოხსენებული. ყოველივე სამკაული ამა რუკასო გაკეთებულია ჰარეში კალისა და თურგისაგან. უარის ახლო-მანლო ცხენოსანის ჯარის თარეშობა ძალიან კარგად არის გამოყვანილი. ზღვა ლაჟვარდის სალქაქისაგან არის გაკეთებული, აქა იქ ოსმალთების ხომალდებია ზღვაზედ გამოხატული. მთელი რუკა თექვსმეტ ათასს ფუთს იწონს.

ტიპოგრაფიულნი ცთომილებანი, რომელნიც იპოვებინა ეტნოლოგიის განხილვაში „მეფლთა და ახალთა კანადოკიისა ან ჭანეთის მკვიდრთა მოსახლეთა“.

- „ივერია“ №№ № 14. გვერდი 9, ზირველი სვეტი.
 დაბეჭდილია ასე უნდა იყოს.
 ლისის მდინარისა, — ალისის (ჰალისის) მდინარისა.
 ანა-ლაზონისა — — აწ ალაზონის მდინარისა.
 მეორე სვეტი.
 14 ტრიქ. მდინარე ხალისისა მდინარე ალისისა.
 15 — რწეამდენ — რწეაუდენ
 26 — აწ ვიშერი, — კიშერი.
 31 — მელიტონე — მელიტინე.
 34 — მელიტონე, — მელიტინე.
 გვერდი 9. ზირველი სვეტი
 ტრიქ. 31, არარატ II — არიარატ II.
 გვერდი 10, ზირ. სვეტი
 ტრიქ. 32 თამარძე, — თამარძე.

- მეორე სვეტი.
 ტრიქ. 1. აცმურის მთა, — ჟამურის მთა.
 — 2 გაცურის მთა — გუაურის მთა.
 № 16 მერვე გვერ. 1 სვეტი.
 ტრიქ. 6. ცნობისა — ცნობილისა.
 — 7. 200 — — 400.
 მეორე სვეტი.
 ტრიქონი 11 ზეხი, — ზეხი.
 გვერდი 9, სვეტი 1
 ტრიქ. 6. კერასენს. — კერასუნს.
 გვერდი 10, სვეტი 1.
 ტრიქ. 4. სომხებს სარწმუნობა, სომხების სარწმუნობა,
 ტრიქონი 18. 31 — 13.
 ზირველი შენიშ. ებინი — ემინი.
 სვეტი 2.
 სტრ. 5 ზალიძე, — — ჰალიძე (ჰალიძე),
 გვერდი 11. სვეტი 1.
 ტრიქ. 1 ტანად. — — ტიანად.
 — 4 ტანად, — — ტიანად
 №№ № 17 გვერდი 10. სვეტი 1.
 ტრიქ. 10. ვანტკაში, — ხანტიკაში
 გვერდი 11.
 ტრიქ. 27 თქვა, — — თქვან.
 — 28 ჰუმ, — — ჰაია, ან ჰიძ.
 — — ჰემში — ჰემში
 — 29 ჰიმში — ჰემში.
 სვეტი 2.
 ტრიქ. 13. ჰსწერეთ, ჰსწერეთ, ვჰსწერენ, ჰსწერთ,
 ჰსწერენ
 — 17 8 ვჭარემ — 2 ვჭარემ.
 — 25 ჭარემტო, — ჭარემტო
 — 25 ვირე — — ვორე
 გვერდი 12.
 ტრიქ. 5 ოში — — — ეხი.
 — 6 ოში, — — — ეხი
 — 11 გურიისა — — გურიისა
 — 11 აწინდელს — — აწინდელს